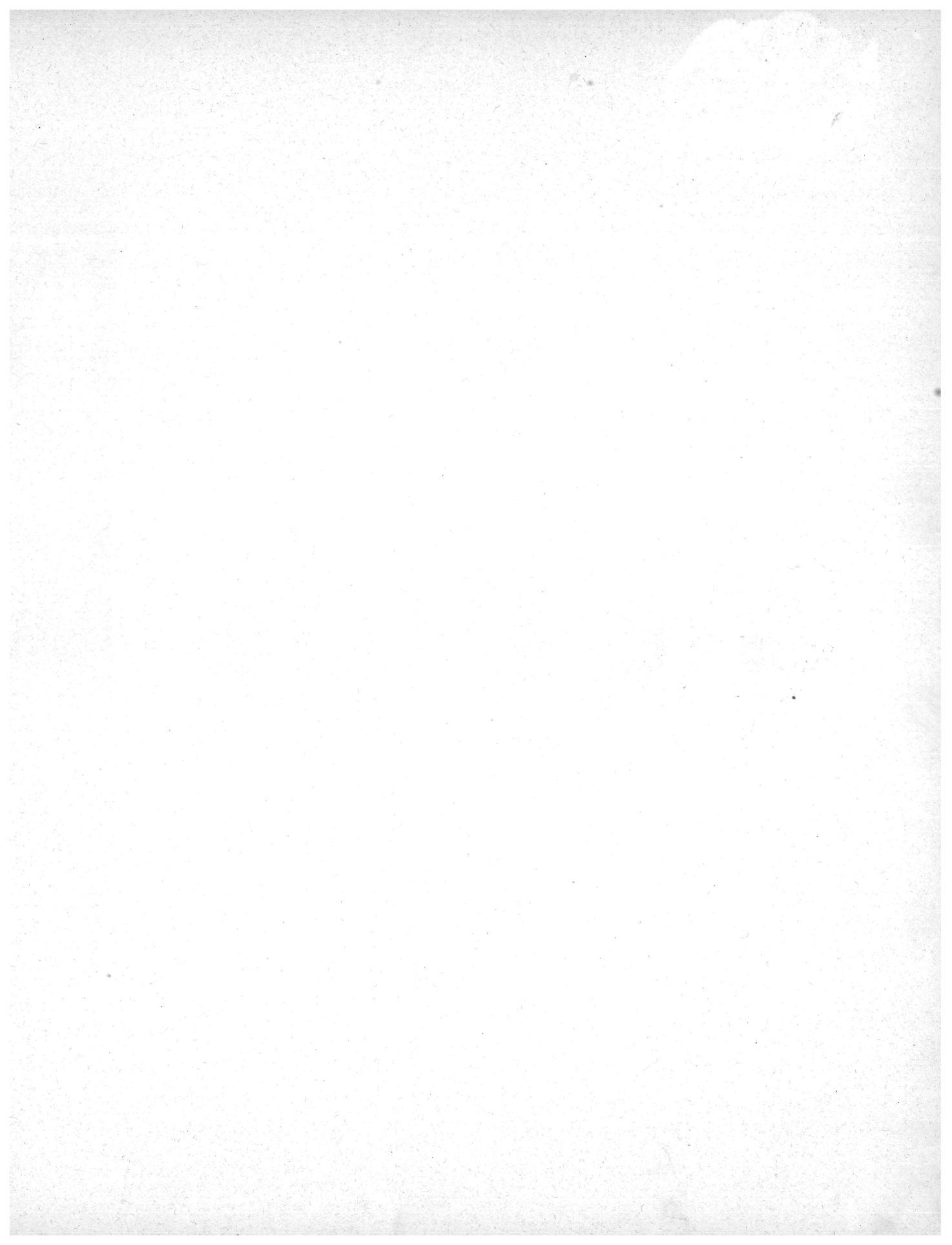

BRONZSZOBROCSKA AZ AQUINCUMI MÚZEUMBAN

BUDAPEST RÉGISÉGEI

A FŐVÁROS TERÜLETÉN TALÁLT MŰEMLEKEK ÉS
TÖRTÉNELMI NEVEZETESSÉGŰ HELYEK LEIRÁSA

SZERKESZTI

Dr. KUZSINSZKY BÁLINT

EGYET. M. TANÁR, A SZÉKES FŐVÁROSI MUZEUM VEZETŐJE

VI.

TARTALOM

Néger rabszolga bronzszobrocskája az aquincumi muzeumban.

Ismerteti Dr. ÉBER LÁSZLÓ.

A papföldi ásatások 1897—1898 években. Leírja Dr. KUZSINSZKY BÁLINT.

Budapest emlékérméi. I. Irta GOHL ÖDÖN.

Aquincum feliratai. III. Közli Dr. KUZSINSZKY BÁLINT.

*

Számos illusztrációval

*

BUDAPEST

A SZÉKES FŐVÁROS KIADÁSA

1899

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

NÉGER RABSZOLGA BRONZSZOBROCSKÁJA
AZ AQUINCUMI MUZEUMBAN

ISMERTETI

Dr. ÉBER LÁSZLÓ

Az ethnographiai typosok természetű ábrázolása bizonyos tekintetben legvégső fejlődési foka a hellenisztikus művészetnek, utolsó következménye annak a szellemi irányzatnak, a mely Nagy Sándor kora óta mind nagyobb és nagyobb tért hódít a szobrászat történetében. I. Attalos király, Pergamon uralkodója, a Krisztus előtti harmadik század második felében hosszú, elkeseredett küzdelem után megsemmisíti a galaták galliai törzseit, a melyek annyi időn át rettegésben tartották egész Kis-Ázsiát. Diadalának emlékeül a barbárokkal folytatott küzdelmeket ábrázoló bronz szoborcsoportokat emel a pergamoni Athena Polias Nikephoros templomban, majd, meglátogatván Athent, az Akropolison a gigantomachiát, az atheniek és amazonok harcát, a marathoni csatát és a galaták vereségét ábrázoló számos bronzcsoporttal örökíti meg harci dicsőségét. Egyúttal emlékei a realismus diadalra jutásának is. Attalos bronz csoportjai elpusztultak ugyan, de számos márvány szobor, a melyekben azok egyes részeinek másolatát kell látnunk, hű képet ad a hellenisztikus szobrászat törekvéseiről. A haldokló galliai harcos híres szobra a capitoliumi múzeumban, az Arria és Pætusnak nevezett csoport a római Buoncompagni gyűjteményben, az elesett perzsa katona szobra a nápolyi múzeumban, a megsebesült barbár harcos a Louvre-ban, stb. bámulatos tanúságai Attalos király művészei megfigyelő képességének. Az ethnographiai hűséget nem apró vonásokkal, a ruházat részleteivel igyekeznek megközelíteni, hanem tudatosan átalakítják az egész emberi testet; annak egész alkata, az egyes részek formái, a zsírréteg eloszlása a test fölületén, a hajzat, a mozdulatok, az arczok kifejezése, mindez csalhatatlan módon jellemzi a nem görögöt, a barbárt.

A fejlődésnek egy további fokát képviseli a firenzei Uffizi-képtár híres Arrotinója, a scytha rabszolga, a ki arra készül, hogy Marsyason a szörnyű ítéletet végrehajtsa. Míg az Attalos-féle szobrokban a drámaiság legmagasabb foka nyilatkozik meg, addig ez a nyugodt alak, a melynek cselekvése egészen köznap, tisztán csak mint a nem görög typos mesteri ábrázolása érdekel. Közeledik a genre felé, a melyben nem keresünk mély eszmei tartalmat, jelentős cselekvényt, csak éles megfigyelést, természetűséget. Ezen az úton a hellenisztikus

művészetben az alexandriai iskola haladt a legtovább; a Lagidák városában, a görög és egyiptomi cultura keveredésének helyén, fejlődött ki teljesen a genreszerű szobrászat és ezzel kapcsolatban az ethnographiai típusok teljesen természetű ábrázolása.

Alexandriában a legvégső realizmus üli diadalát, a szobrászok majdnem kizárólag közvetlen környezetökből, a mindennapi életből merítik műveik tárgyait. Parasztokat, halászokat, utcai kereskedőket ábrázolnak, iszákos vén asszonyokat, komédiásokat, törpéket. Festői jellegű domborműveiken, a melyeken a térbeli környezetet olyan nagy, szinte túlhajtott gonddal, valóságos tájkép alakjában adják vissza, majd csordája mellett pihenő tehénpásztort látunk, majd vásárra menő parasztot. Az alexandriai művészet leghiresebb alkotásainak egyike egy márványszobor a conservatorok palotájában Rómában, bárányt czipelő öreg asszonyt ábrázol. Bámulatos realismussal van visszaadva az elaggott test petyhüdsége, az arcz mély ránczai, a test fáradt tartása, az elnyűtt, szegényes ruházat. Ilyen motívumok ismétlődését látjuk életnagyságú márványszobrokban, domborműveken, de főleg apró bronz- és terracotta-szobrocskákban. Alexandria a művészi ipar terén vezérszerepet játszott. Rómában híresek voltak az alexandriai ötvösség remekei és a kis plastika alkotásai csakhamar eljutottak a legtávolabbi provinciákba is.

Az alexandriai művészet sok tekintetben emlékeztet a régi egyiptomiak realista fölfogására. Az egyiptomi domborműveken, falfestményeken is a legapróbb részletekig híven ábrázolvák a mindennapi élet legjelentéktelebb epizódjai is. Egyet azonban aligha őseiktől örökölték Alexandria lakói: a gúnyt, a féktelen humort, a csapongó jókedvet. Ismeretes, hogy Caracalla császár milyen rettenetes módon állott boszút gúnyolódásukért. Jellemöknek ez a vonása művészeti alkotásaikban is nyilatkozik. Rendkívüli érzékök van a komikus hatások iránt. Hihetetlenül groteszk alakok, potrohos törpék, telhetetlen élősdiek, bohócok, mindenféle komédiások, ezek kedvencz tárgyai a plastikának és a festészetnek.

Az ethnographiai típusok ábrázolásaiban is érvényre jut egyrészt a szigorú realizmus, másrészt a humor. Alexandriának igen vegyes volt a lakossága. Egyiptomiak, görögök, majd rómaiak, zsidók képezték a lakosság zömét. A virágzó kereskedelmi élet a világ minden részéről vonzott ide idegeneket és mint a rabzolgakereskedés egyik góczpontja, számtalan afrikai törzs, arabok, æthiopok, pygmæusok fordultak meg piacznán. A művésznak ugyancsak volt alkalma, hogy ethnographiai tanulmányokat tegyen és tényleg, a művészetnek egyik kedvencz tárgya a különböző néger törzsek képviselőinek ábrázolása volt.

Az æthiopok különben nem az alexandriai korszakban lépnek föl a görög

művészetben először. Már egyiptomi és perzsa emlékeken is találkozunk többé-kevésbé hű ábrázolásaikkal, de a görögök eleinte inkább csak az utazók leírásaiból ismerhették őket, míg a perzsa hadjáratok alkalmából az ellenség soraiban látták őket küzdeni. A különös jövevények nagy hatást gyakorolhattak fogékony kedélyökre. 480 körül Kr. e. egy attikai trioboloson néger főt látunk bagoly helyett. Utóbb Athénben a néger rabszolgák nem tartoztak a ritkaságok közé, a diadochok idejében meg éppen nagy kedveltségnek örvendtek és bizonyos szerepet kezdenek játszani a képzőművészet tárgyai között is. A hőskor nagy alakjai, Theseus, a Niobidák, az edényfestményeken néger rabszolgák kíséretében lépnek föl, Memnon, a trójaiak szövetségese, néger katonákat vezet a görögök ellen, sőt Herakles mondáinak ábrázolásain is előfordulnak itt-ott. A görögök a művészi ipar terén is fölhasználták őket. Serlegeknek, korsóknak néger fej formát adtak; találunk ilyen idomú lámpákat, súlyokat, szelenczéket is.

Mindezen ábrázolásokban rendkívül jellemző módon, sokszor épenséggel torzképszerűen jut érvényre a négereknek a görögtől annyira különböző profilja, de a test formái schematikusak, alig térnek el a görögökétől. Azonkívül ezeknek az alakoknak a szerepe is csekély: az edényfestményeken, domborműveken csak mint kísérők szerepelnek, a művészi ipar alkotásaira inkább a komikus hatás kedvéért alkalmazhatták őket. A teljesen, a legapróbb részletekig hű ábrázolás, az egyes alaknak genreszerű érvényre jutása, a különböző afrikai törzsek megkülönböztetése az alexandriai művészet érdeme.

Aligha tévedünk azon föltevésünkkel, hogy Alexandriában az ilyen exotikus alakok készítése, sokszor talán gyári előállítás a római császárság korában, a Krisztus utáni első századokban virágzott legjobban. Egyiptom, a mindenféle mondáktól csudálatos folyamával, ősrégi időkbe visszamenő culturájával, titokzatos épületeivel, érdekes állat- és növényvilágával, a parti városokban összeseregülő népek különféleségével, mindig különös vonzó erőt gyakorolt a rómaiakra. A császárok közül többen tanulmányutakat tettek Egyiptomba. Falfestmények és mozaikképek igen gyakran egyiptomi tájakat ábrázoltak. Csakhamar divattá vált az afrikai rabszolgák tartása, úgy hogy a császári időben egy előkelő háztartásból nem volt szabad hiányozniok, sőt, úgy látszik, a római hölgyek különös előszeretettel mutattak irányukban. Négerek életnagyságú márványszobrai, de különösen apró bronz- és terracotta-szobrocskái az egész birodalomba elterjedtek, csak úgy, mint az alexandriai ötvösök híres készítményei.

Az alexandriai eredetű ethnographiai ábrázolások között rendkívüli kedveltségnek örvendtek a pygmæusok groteszk alakjai. A campaniai falfestmények a Niluson evezve, darvakkal, vízi lovakkal küzködve, mutatják be ezeket az idomtalan groteszk törpéket. Számos agyag- és bronz-szobrocška fölfegyver-

kezett, ügyetlenül, ijedten hadonászó pygmæusokat ábrázol. Afrika belsejében tényleg élnek apró testalkatú néger törzsek, de az alexandriai művészek ilyen alakjaikban átlépték azt a határt, a mely a tipikus ábrázolási módot a torzképtől elválasztja. Első sorban komikusan akartak hatni és — mint a fönmaradt emlékek nagy száma bizonyítja — ezek a groteszk alakok tényleg nagy tetszésre, népszerűsége tettek szert. Az ábrázolt személy és cselekvése között fönnálló ellentét, a harcias törpe, mindenesetre nagyon hálás motívum volt. Ethnographiai hűséget azonban ne keressünk bennök.

A legnagyobb valóságosság, szinte tudományos pontosság jellemzi a különböző afrikai típusokat ábrázoló fejeket. Különösen szép közülök egy berber főnök bronz feje, a melyet Cyrenében találtak és jelenleg a British Museumban őriznek. Az erőteljes és mégis nemes vonások, a sűrű, göndör, de nem gyalpas haj, a kiugró arczsontok, a duzzadt ajkak, a ritka szakál, vastag orr, hátrafelé simuló homlok egységes, határozott képet, szinte képmást adnak. Kidolgozása olyan kitűnő, annyira nem aprólékos, hogy keletkezésének ideje alig tehető későbbre a harmadik század derekánál.¹ Egészen más jellegű a párisi nemzeti könyvtár régiséggyűjteményében levő bronz fej, a mely eredetileg nyilván valami illatszeres szelencze volt.² Azonnal fölismerjük benne a nubiai típust, a Nilus mentének lakóját. Haja, szakála rendkívül dús, göndör, orra vastag, szemei nagyok, kimeredtek, szája duzzadt, formátlan. Nyoma sincs benne a szépérezeknek; szinte elrettentően, némileg talán komikusan természetű. Babelon alighanem joggal a Flaviusok vagy Antoninusok korában keresi keletkezésének idejét. A magyar nemzeti muzeumnak is egész sorozata van a néger főt ábrázoló bronz illatszertartókból. Különösen hasonló a párisi példányhoz az egyik, 13 cm. magas darab. Ugyanaz a típus. Hajzata mesterséges fürtökbe van rendezve, szakála csomós, szemei eredetileg be voltak rakva. Ezen rendkívül jellemző, szinte egyéni kifejezésű példány típusát sokkal durvább, kezdetlegesebb formában mutatja be két kisebb illatszertartó, melyekben a jellemzés üres sablonná sülyed. Jóval érdekesebb egy másik, kitűnő fönntartásu 10.5 cm. magas példány, a melynek kedvező benyomását finom kidolgozása mellett szép patinája is emeli. Husos, széles arcz, szétálló — eredetileg berakott — szemek, vastag, lapos orr, duzzadt ajkak, rendkívüli, szinte tulságos gonddal kidolgozott mesterséges fürtök, de valamennyi forma úgyszólván eszményítve van, elveszti éles jellemző erejét, úgyhogy az egész leginkább, azokra

¹ Collignon, Histoire de la sculpture grecque, II. köt. 567. l. Gazette Archéologique 1878. 60. köv. II.; XIII. tábla.

² Babelon, Cabinet des antiques 51. l. XVI. tábla.

a konvencionális néger-alakokra emlékeztet, a melyek az újabb művészetben is olyan gyakoriak.

Ezeknél azonban még nagyobb érdekre tarthatnak számot azok a szoborművek, a melyek egész alakokat mutatnak be. Itt az arcz, a fej csak kiegészíti a test jellemző formáinak, mozdulatának hatását. Motivumot a művész eleget talált közvetlen környezetében. Alexandria vegyes, mindig jó kedvű utczai népe fő gyönyörűségét találta a zenében, a látványosságokban. Krokodil hátán tornászó néger bohóc mutatványát ábrázolja a British Museum szép márványszobra.¹ A durva, erőltetve vigyorgó arcz épen olyan jellemzetes, mint a kitűnően megmintázott karok, az izmos test és a mereven fölfelé nyújtott lábszárak. A berlini múzeum egy stucco modelljén többek közt egy tevén ülő női alakot látunk.² Szegélyes nyeregtakarón ül, szorosan a testhez húzott lábakkal, öltözeke csakis látszólag a mell alatt kezdődő és a térd fölött végződő szűk szoknyából áll. Messze kiterjesztett jobb kezén valami bizonytalan tárgyat tart egyensúlyban, egy másikat fölemelt baljával hord. Valószínűleg vándor komédiásnő, a ki az Isis temploma körül összegyűlt tömegeket equilibriumai mutatványokkal mulattatja.

Az alexandriai művészek kisebb-nagyobb, de nagyrészt bronzból készült apró ethnographiai tárgyú ábrázolásai közül azonban úgy az emlékek nagy számánál, mint művészi és tárgyi érdekénél fogva két typus válik ki különösen. Az első kuporgó, guggoló helyzetben pihenő négereket ábrázol. Kis méretei daczára is — magassága 5 cm — rendkívül jellemző példány az a kis bronzszobrocska, a melyet Giovanni di Demetrio ajándékozott az athéni archæologiai társaságnak és a mely jelenleg az atheni polytechnikum gyűjteményében van.³ Az a körülmény, hogy Egyiptomban találták, még fokozza értékét. A szobrocska a Nilus felső folyásának vidékéről való néger utczai kereskedőt ábrázol. A földön ültében bal lábát maga alá húzta, jobb lábszárát föltámasztja és fejét jobb térdén nyugvó két kezére hajtvá, szundikál. Előtte a földön láthatók szegényes árúczikkei, apró gömbölyű tárgyak, valószínűleg gyümölcs. A tétlenség, az a mód, a hogy a néger kényelmetlen helyzete daczára a legkedvezőbb helyzetet választja ki a pihenésre, meggyőző módon van kifejezve. A test egyes formái szinte kíméletlen valóságosságáról tanuskodnak. A hosszú, sovány törzs, a vékony lábszárak, a gyöngye karok fejletlen izomzata, a nagy fej kiálló pofacsontjai, lapos orra, sűrű, gyapjas haja, minden arra vall, hogy a művész első sorban az

¹ Clarac V. 875. tábla. (2223. A.)

² Schreiber, Alexandrinische Toreutik, 470. I. XV. tábla.

³ Schreiber, Alexandrinische Sculpturen in Athen; Mittheilungen des deutschen archæologischen Institutes in Athen. X. 380. köv. II.

ethnographiai hűséget tartotta szem előtt. Némileg derültebbé teszi ezt a képet a néger kis majma, a mely jobb vállán ül és urának sűrű hajában kaparász.

Nem kevésbé érdekes, bár kivitel dolgában nem olyan kitűnő, egy 6·9 cm magasságú bronz-szobrocška a magyar nemzeti múzeumban.¹ Ábrázolásának tárgya, fölfogása kétségkívül az alexandriai ethnographiai tárgyú genreszobrászat körébe utal. Az a körülmény, hogy Környén, tehát Bregetio közelében találták, ezen igénytelen műtárgyaknak a birodalom legfélreesőbb részeibe való behatolásáról tanuskodik. Ebben az alakban is valami nubiai utczai árust kell látnunk. A vézna, nagyfejű néger fiú teknősbéka hátán kuporog. Öltözéke mindössze a derekáról lecsüngő rövid kötény. Két lábát maga alá húzza, jobb kezét térdeire helyezi, fejét jobb kezébe hajtja. Haja gyapjas, tekerces sorokba van rakva, arcvonásai rendkívül durvák. Az egész alak térfogata a lehető legkevesebbre van reducálva, csak hogy a teknős béka hátán helyet találjon. Helyzetének célja az lehet, hogy az állat szökését lehetetlenné tegye: így már nyugodtan várhatja, a míg vevője akad, a ki megszabadítja tőle. Itt is, úgy mint az atheni szobrocskán, még fokozza a hatást az a tény, hogy a híven jellemzett ethnographiai typushoz az afrikai állatvilágnak egy jellemző képviselője járul. Az alak, úgy mint a bronz szobrocškák túlnyomó része, tömören van öntve, míg a teknősbéka üres; az állat alsó része egészen sima, az alak hátán csonka pöczök maradt meg: minden arra vall, hogy az egész eredetileg valami tárgynak fogantyúja, füle vagy födele lehetett.

Motivumára nézve közel áll ezekhez egy néger fiúnak bronz szobrocškája a bécsi múzeumban,² míg technikájának finomsága messze fölülmúlja azokét. A körülbelül 5 cm magas, tömören öntött szobrocška egészen meztelen néger fiút ábrázol. Úgy mint az atheni alakocška, bal lábát maga alá húzza és fejét föltámasztott jobb térdén nyugvó kezeire hajtva, alszik. A hasonlóság a két alak mozdulata között annyira föltűnő, hogy talán joggal gondolhatunk egy közös mintára. A részletekben azonban nagy az eltérés. A bécsi alakocška sokkal erőteljesebb testalkatú. Erős törzse, vastag nyaka, izmos karjai és czombjai merőben elütnek az utczai árus vézna formáitól. Feje is rövidebb, arcza kerekesebb, haja nincsen mesterségesen elrendezve, hanem megtartotta természetes göndörségét. «Nemcsak ezekben a külső ismérvekben tűnik a négernek jellemző megjelenése bámulatos elevenséggel szemünkbe, hanem a fiú lelkének kifejezésében is és egész tartásában, a mely a nemesebb fajok velökszületett bája és természetes illeme nélkül szűkölködik» — mondja találóan Schneider. De éppen

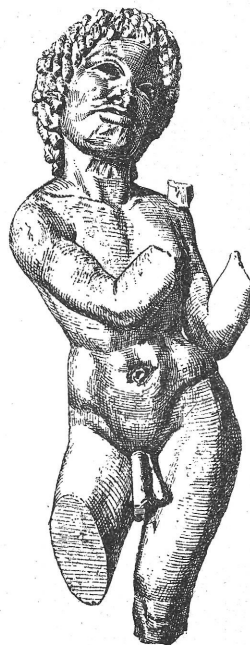
¹ Schreiber levele Archæologjai Értesítő uj. f. VII. 355. köv. II.

² Schneider, Ueber zwei unedierete griechische Bronzen. (Jahrbuch der Kunstsammlungen des AH. Kaiserhauses. III. 3. köv. II.)

ezen oknál, a legmagasabb fokú ethnographiai hűségnél fogva az alexandriai művészet alkotásai közé kell helyeznünk, míg Schneider véleménye szerint a Kr. e. 5. század második felében keletkezett. Föltevésünket támogatja az a körülmény is, hogy eredetileg domború háttérhez volt illesztve, tehát nyilván valami iparművészeti tárgynak képezte díszét, alkotó részét, olyanformán, mint például a nemzeti múzeumunkban őrzött bronz szobrocska, a melynek alexandriai származása kétségen kívül áll. Az ülő néger typosnak egészen más, inkább a classicus görög szobrászat szellemében való ábrázolását adja a Saboureff-gyűjteménynek egy érdekes terracotta szobrocskája.¹ A magas helyen, valószínűleg sziklán ülő négernek csakis feje tünteti föl az ethnographiai hűségre való törekvést; mozdulata szabályos, kimért, arányai, formái alig különböznek a mythologiai vagy heroikus tárgyú ábrázolásokétól.

Az aethiopiok ábrázolásainak második, még érdekesebb fő typusa az álló ifjú alakja. Aránylag számos változatban maradt reánk és az a körülmény, hogy ezek többnyire a római birodalom távoli provinciáiban kerültek napfényre, bizonyítja ennek a typosnak a kedveltségét, a római császárság idejében való elterjedését. Az alexandriai eredetre vonatkozólag kiváló bizonyítékunk van egy, szintén egyiptomi területen lelt és a Demetrio-féle gyűjteményből az atheni polytechnikumba került, bazalt szobrocska töredékében.² (1. kép.) A 40 cm magas darab núbiai ifjút ábrázol álló helyzetben. Jobb czombja a közepén el van törve, a bal lábszár a térden alul teljesen hiányzik, valamint az alsó karok nagy része is, a meglévő rész azonban, a végtagok hiányzása daczára is, világos képet ad mozdulatáról. A test súlyát a megfeszített bal lábszár súlya hordja, míg a második láb nyilván könnyedén előre és oldalt hajlott. Első pillantásra is föltűnő a mesteri módon megmintázott test bal csipőjének erős kidomborodása, mintegy megjelölése annak a pontnak, a hol az egész test functiója összpontosul.

Ez az erőfeszítés semmi esetre sem maradhatott indokolatlanul; értetetővé csakis fölülről való nyomás teszi. Az ifjú két kezével tartott valami tárgyat, a mely a kezekkel együtt elpusztult, de a melynek maradványa a bal

1. kép.

¹ Furtwängler, Collection Saboureff, CXXXIX. tábla.

² Schreiber, Athen. Mitth. i. h. XII. tábla.

vállon látható. A karok megközelítőleg párhuzamos tartása különféle értelmezésnek szolgálhat alapul. Schreiber megemlíti azt a fölmerült véleményt, hogy a núbiai ifjú talán valami afrikai hangszeren játszott, de a test statikájánál fogva valószínűbbnek tartja azt, hogy két kezébe valami súlyos tárgyat kell képzelnünk és az egész alakban alexandriai utcza kereskedőt látunk, a ki hangos szóval kínálja árúit és az erkélyekhez emelve tekintetét, várja kiáltásának eredményét. Ilyképen párhuzamos jelenségül szolgálna az ülő utcza árusok ábrázolásaihoz. A kérdés teljes bizonyossággal alig dönthető el. A núbiai typus ábrázolása mesterinek mondható. Az erőteljes, nyulánk test alkata teljesen meggyőző egyéniségű, erő, ruganyosság van minden izmában, csak az a finomság, testi cultura hiányzik belőle, a mely a görög fajt jellemzi. A fej formája, az arcz, a hajzat tipikusan afrikai; faji vonás a penis fejlettsége is. Az ethnographiai hűségnek ez a foka, kapcsolatban azzal a ténnyel, hogy Egyiptomban találták, kétségtelenné teszi az alexandriai eredetet. Sehol nem volt a művésznek annyi alkalmja a néger typusok megfigyelésére és ilyen nemű ábrázolásnak, a mely természeténél fogva kiválóan alkalmas a kivitelre, Egyiptomba Európából való bevitele alig képzelhető.

Az atheni szobrocskának több analogiáját ismerjük. Leghíresebb közülök a párisi nemzeti könyvtár régiséggyűjteményében őrzött bronz szobrocscsa, ehhez sorakozik a Saint-Germain-en-Laye múzeum és legújabbban az aquincumi múzeum bronz szobrocskája; — valamennyi ugyanannak a motívumnak többé-kevésbé szabad, többé-kevésbé értékes, művészi változata. Mindenesetre egy elveszett, bizonyára alexandriai eredetű archetypusra mennek vissza. Az alapvető motívum mindegyikben ugyanaz: a meztelen emberi test mint hordozó erő, inkább passiv, mint activ elem jut kifejezésre. A határozott, eleven mozdulatok helyét a test statikájának hangsúlyozása foglalja el. Igazán genreszerű művészet, a melyben nem a drámaiság a fő dolog, hanem a természetű ábrázolás és nem a finoman, harmonikusan kiművelt görög test a substratuma, hanem az afrikai rabszolga vagy házaló nyurga, vézna teste.

Valamint a Sabouroff-féle gyűjtemény ülő alakjában az ethnographiai jellegű ábrázolások classicus ízű változatát láttuk, úgy ez álló alakoknak is vannak olyan földolgozásai, melyek a classicus művészet formakörébe tartoznak. Nem tudom, hogy a vatikáni gyűjtemény márványszobra, a mely néger rabszolgát ábrázol,* a föltételezett alexandriai archetypusra vezethető-e vissza. Az álló test teljesen nyugodt, ment a kifejezés, jellemzés minden erősebb eszköztől, a formák schematikusak és az æthiop typusú fejen kívül talán csak a

* Visconti, Museo Pio-Clementino, Vol. 3. XXXV. tábla.

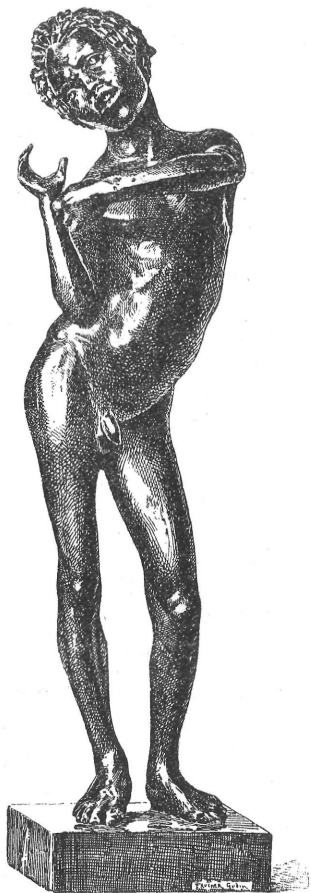
finomság hiánya jellemzi a barbár rabszolgát. Másképpen áll a dolog egy érdekes myrinai terracotta alakocskával.¹ Ennek motivuma félreismeretlen módon emlékeztet a Demetrio-féle bazalt szobrocskára. A néger rabszolga, a kinek egyedüli mezét a dereka köré kötött kötény képezi, csipőjére támasztja bal könyökét és bal kezében tálat hord, míg jobb kezében korsót tart. A méretek kicsinysége és az anyag lehetetlenné tették a részletek pontos kidolgozását, de az alakocskán is ugyanazok a vonások ötlenek szemünkbe, mint a bazalt szobrocskán. A fő motívum, a bal csipőnek támasztott könyök és az a nyomás, a melyet a bal kar által hordott súly az egész test statikájára gyakorol, annyira azonos, hogy a két szobrocška közös eredetében kételkedni alig lehet. Az eltérő vonások főleg az anyagok különféleségében lelik magyarázatukat. A szabadon előrenyuló jobb kar alakítása a kis méretű agyagszobrocskán alig sikerült volna és azért a művész a lefelé tartott, a testhez simuló karhoz folyamodott; a bazalt szobrocška alsó részének anatómiai pontosságát is csakis általános, vázlatos, de a fő vonásokban teljesen megfelelő elrendezés helyettesíthette. Csudálatosképen ez az agyagból, tehát az aránylag legtörékenyebb anyagból készült szobrocška teljesen ép állapotban maradt fenn, míg úgy a bazalt-szobrocška, valamint a párisi két bronz-szobrocška és az aquincumi példány többé-kevésbé csonka állapotban jutott reánk. Hogy a typust teljesen megismerhessük, valamennyinél a myrinai terracotta szobrocskára kell visszamennünk. Az eddigi magyarázatok épen azért olyan bizonytalanok, mert ennek a példánynak a fontosságát nem ismerték föl teljesen. Puchstein és Hartmann a bazalt szobrocskában lantozó néger fiú képét látták.² «A csipő erős behajlásából és a karnak reá való támasztásából első sorban csak arra lehet következtetni, hogy a fiú fölfelé tartott tenyerével a délvidéken még ma is közönséges módon hordott valami nehéz tárgyat és lehetséges, hogy jobbával terhét akarta az ingástól megóvni», mondja Schreiber, de nem hivatkozik a myrinai alakocskára.

A szóban forgó ábrázolások közül a leghiresebb az 1765-ben Chalon-sur-Saôneban lelt, jelenleg a párisi nemzeti könyvtár régiségtárában őrzött 20 cm magas bronz-szobrocška. (2. kép.) Sovány, túlságosan hajlékony testű néger fiút ábrázol. A fiú testének egész súlya a jobb lábszárra nehezedik, törzse erősen előre hajlik, jobb könyökét csipőjére támasztja és bal kezével átnyúl jobb keze felé, a melyben nyilván valami súlyos tárgyat tarthatott. Feje oldalt, jobbra hajlik. A rendkívül finom, gondos kidolgozású szobrocška a Demetrio-féle

¹ Pottier-Reinach, La nécropole de Myrina. XLVI. tábla.

² L. Schreiber, Athen. Mitthl. i. h. 384. 1.

bazalt példány típusának továbbfejlődését jelenti. A test hajlékonysága, csekély ellenálló képessége itt szinte túlságig megy. Minden izom megfeszül, minden tag mozdulata valami erős nyomás hatása alatt látszik állani. Az ábrázolás tárgyát különféleképpen magyarázták. Caylus beismeri, «hogy a mozdulat összehúzódása a csipőkben és a tomporokban kissé túlzott», és oda magyarázza,

2. kép.

hogy a fiatal rabszolga jobb karján meg van sebesülve és bal kezével nyúl sebe felé. Ujabbán Heydemann¹ csatlakozik Caylus nézetéhez, míg Babelon² és Rayet³ valami afrikai hangszeren, trigononon, vagy sambucán játszó négert hajlandók benne látni. Ez utóbbi esetben a test erőszakos contorsiója alig magyarázható meg és a terhet hordó rabszolga mindenestre jellemzőbb alakítás a zenélőnél. Az újabb művészi iparban is találunk erre analógiát. Azok a kisebb-nagyobb, fából faragott és természet-híven színezett néger alakok, a melyek készítése alighanem velencei eredetű, kivétel nélkül terhet, többnyire gyümölcsös tálczát hordó rabszolgákat ábrázolnak.

Mind a Demetrio-féle bazalt szobrocskánál, mind a chalon-sur-saônei példánynál egyszerűbb mozdulatú az a 16 cm magas bronz szobrocska, a melyet Reimsben találtak és jelenleg a Páris melletti saint-germain-en-laye-i múzeumban őriznek,⁴ bár kétségkívül ez is ugyanannak az alexandriai típusnak a változata. (3. kép.) Kiváló épségben maradt fenn. Jobb karja egészen hiányzik, de különben, kisebb sérülésektől eltekintve, ép, sőt még az eredeti 51 mm magas, sziklás talajt ábrázoló talapzata is meg van. Mig a chaloni szobrocska meglehetősen híven ismétli, illetőleg túlozza a Demetrio-féle bazalt-szobor motívumát, addig a reimsi szobrocska művésze nagyobb önállóságról tesz számot. A legszembeötlőbb jelenség, hogy a terhet hordó kar nincsen többé a csipőre támasztva, hanem mechanikailag önállóan

¹ Pariser Antiken, 69. l.

² Cabinet des antiques, etc. 151. l.

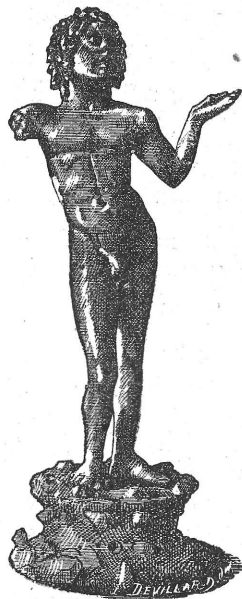
³ Monuments de l'art antique II.

⁴ Reinach, Antiquités nationales — Bronzes Figurés de la Gaule romaine, 211. köv. l.

működik. Fájdalom, itt is hiányzik az a tárgy, a melyet a néger fiú föl-emelt karjával hordott, de föltételezhetjük, hogy annak súlya nem volt akkora, mint az előbb tárgyalt példányoknál. A kar föl szabadulásán kívül meglátszik ez a test egész mozdulatán. A fő motívum ugyanaz marad, de a test hajlása nem olyan görcsös, a test súlyát hordozó láb nincsen annyira megfeszítve, a törzs kevésbé mozdul ki természetes helyzetéből, a fej nem hajlik a teher felé. A jobb karnak csak csonkja maradt meg és így mozdulatát alig sejtethetjük. Bizonyos, hogy nem nyult át az ellenkező oldal felé, mint a Demetrio-féle vagy a chaloni alaké.

Sok tekintetben érdekes és döntő fontosságú az a bronz szobrocška, a melyet 1894-ben egy római sírban találtak Ó-Buda területén és a mely jelenleg az aquin-cumi leletek múzeumában őriztetik. Fényes bizonyossága a néger rabszolgák ábrázolásai elterjedésének a római császárság idejében. Az emlékeknek általunk tárgyalt csoportjában már jó föntartásánál fogva is nevezetes helyet foglal el, nemkülönben azért, mert kitünő változatát adja az álló rabszolga típusának.

A 15 cm magas, egészen tömören öntött bronz szobrocška a két bokán alul csonka. Az álló alak testének súlya a megfeszített jobb lábszáron nyugszik, míg a bal lábszár térdben kissé be van görbítve. Könyökben meghajlított jobb karjával terhet emel, bal karja a jobbhöz megközelítőleg párhuzamos mozdulattal nyúl a jobb kéz, illetőleg az abban levő tárgy felé. A jobb kéz ujjai, valamint a bal kéz mutató ujjá letörvék, a jobb tenyér fölüllete simára van csiszolva: ezen a fölületen nyugodott a terhet képező tárgy, a melyre a bal kéz mutató ujjá reámutatott. Hogy ez a teher nem volt csekély, arra vall a testnek egész tartása. A súly a törzset balra hajlítja, bár ellensúlyozásképen teljes erővel jobbra fordulni igyekezik. De az erőfeszítés a test minden ízén, minden izmának megfeszülésén meglátszik. A test hátulsó része derékban erősen meghajlik, a jobb lapocška megfeszül, a gerincz vonala élesen kitűnik, az alsó test eltolódik. Az anatómiai és statikai pontosság mellett a legnagyobb ethnographiai hűség jellemzi alakunkat. A test alkata sovány, nyulánk; hosszúsága nyolcz fejhossznál fölül van, de a soványságnál fogva még magasabbnak látszik. A test minden egyes részecskéje a legnagyobb gonddal van megmintázva; minden csont, minden izom functiója tisztára meglátszik. A térdek, a csipő, a bordák, a medencze rajza mesteri, külö-

3. kép.

nösen gondos ciselirozás nyomai látszanak a térdeknél, a csipőknél, a kezeknél, a haj fürtjeinél. Az erős mellkas és a bal czomb, meg a jobb kar megfeszített izma arról tanuskodik, hogy a négerek sajátos szikársága nem megy az erő rovására.

Különösen jellemző a fej alkotása. A hosszú, keskeny, csontos arcz, a kiugró pofacsontok, a mélyen fekvő, rendkívüli biztonsággal megrajzolt nagy szemek, a lapos orr, a mely a duzzadt felső ajakkal majdnem érintkezik, a szemöldökcsontról erős dudorodása, a hátrasimuló homlok — mind megannyi kiváló, szinte tudományos pontosságú jellemvonása a núbiai népnek. A sűrű, göndör, kemény hajzat magasra föl van tornyosítva, nyilván faggyú segítségével mesterséges fürtökké rendezve, a melyeknek középpontja hátul az üstök közepén van. Eszünkbe jut Strabo leírása, a ki elmondja, milyen gonddal szokták a négerek hajukat elrendezni. Az arcz körülbelül kifejezéstelen; melancholia, honvágy vagy más hasonló érzelmek, a melyet a magyarázók szoktak a néger rabszolga-ábrázolások arczairól leolvasni, alig ismerhető föl rajta.

Ismét a Demetrio-féle bazalt szobrocskára kell visszamennünk, hogy a mi példányunk helyét a sorozatban megjelölhessük, hogy annak viszonyát a föltételezett alexandriai eredetű archetypushoz megállapíthassuk. A fő jellemvonások, a test általános helyzete, a törzs eltolódása és a fej hajlása a teher felé meg egyezők. Az a körülmény, hogy a bazalt alak baloldalt hordja a terhet, a bronz szobrocška pedig jobb karjával, művészi szempontból teljesen közömbös, annál fontosabb a karok funkciójának megváltozása. A Demetrio-féle szobrocška bal könyöke föl van támasztva a csipőre, a jobb kar is látszólag tetemes erőfeszítéssel, majdnem a mellhez simulva nyúl a bal oldal felé, a mell- és a nyakizmok erősen meg vannak feszítve, a törzs hajlása erőszakos. Az ó-budai szobrocška jobb karja teljesen önállóan működik, nincsen alátámasztva, a bal kar is meglehetősen könnyedséggel nyúl jobbra, a törzs hajlása mérsékelt, az egyes izmok világosan kifejezik ugyan a teher hordásának funkcióját, de nincsenek túlfeszítve. Még világosabbá válik ez az enyhülés, a kifejezés eszközeinek ez a céltudatos mérséklése, ha a chalonai szobrocskával, az eredeti típus eme túlzott, szinte barokk módon eltorzított ábrázolásával hasonlítjuk össze. Abban tetőpontra hág a feszültség, a rabszolga szinte összeroskad terhe alatt, a terhet hordó jobb kar elveszti önálló szerepét és a súlyt a csipőre viszi át, a bal kar görcsös mozdulattal siet segítségre, a törzs fájdalmas erőfeszítéssel igyekszik az egyensúlyt föntartani. Az ábrázolásnak ez az ellentétes két módja, ez a két szélsőség jellemzi az eredeti típusnak a római császárság idejében, a Kr. u. 2—3. században elterjedt változatait. Az egyikben raffinált túlzás, a hatásnak erőszakos eszközökkel való hajhászása, a másikban egyszerűsítés, a motivumnak

a szobrászi nyugodtság javára való enyhítése. Az egyes formák ábrázolása, a nyugodtság tekintetében a mi példányunkhoz a reimsi bronz szobrocska áll legközelebb. Különösen föltűnő a terhet hordó kezeknek majdnem tökéletes megegyezése, míg a reimsi szobrocska csonkán maradt karja nyilván erősen eltért az eredeti motivumtól.

Az aquincumi múzeum bronz szobrocskája mindenesetre a legnagyobb figyelmet érdemli meg mint a késő classicai művészet egyik kedvelt és rendkívül elterjedt tárgyának kiválóan sikerült ábrázolása. Érdekes változattal gazdagítja a már ismeretes hasonló nemű példányok sorozatát, jó föntartásánál fogva előkelő helyet foglal el közöttük, lelhelye pedig épenséggel fontossá, figyelemre méltóvá teszi.